

Mrtvi in živi Kosovel

Janko
Kos

V letošnjem marcu je minilo sedemdeset let po Kosovelovem rojstvu. Ta obletnica je na prvi pogled samo ena od mnogih, ki se nam po mehanični koledarski nujnosti zmeraj znova ponujajo v premislek. Toda hkrati je na nji nekaj čisto posebnega, kar jo odlikuje pred drugimi podobnimi. Marsikatera osebnost naše literarne preteklosti je že tako do konca vključena v slovensko kulturno tradicijo, da so obletnice samo še pietetno potrdilo njenega zgodovinskega obstoja. Pri Kosovelu je stvar drugačna — če sploh o kom, potem moramo reči o njem, da je sočasno mrtev in živ; živ kot nosilec pesniškega sveta, s katerim se še zmeraj kaj dogaja, kot da njegova usoda še ni do kraja znana, pa tudi ne dopolnjena. Ali določneje povedano — Kosovel s svojo poezijo še zmeraj sodeluje v dogajanju današnje slovenske kulture, je še zmeraj njen živi dejavnik, s tem pa predmet sporov, nasprotij in celo zanikanj.

Ta Kosovelova živost se ni razodela takoj po njegovi smrti, ampak je šele polagoma prišla na dan. Obe posmrtni zbirki, *Pesmi iz leta 1927* in *Izbrane pesmi iz leta 1931*, sta ga v glavnem predstavili takšnega, kot ga je poznala njegova lastna generacija in kakršnega je lahko sprejela utečena pesniška tradicija na Slovenskem, zakoreninjena v stari in novi romantiki. Resda je bilo v drugi zbirki že več potez Kosovela ekspresionista in celo nekaj malega konstruktivističnih pesmi, vendar s te strani v tridesetih letih skoraj ni zbudil pozornosti. Razlog je deloma ta, da Kosovelov modernizem še ni bil dostopen javnosti v obsegu, ki bi zares opozarjal nase; še bolj pa v tem, da je bilo pesništvo tridesetih let naravnano v čisto drugo smer. Tako je ostal Kosovel do konca druge svetovne vojne tak, kot so si ga predstavljali njegovi sodobniki in kot ga je iz prvih izdaj sprejela tudi šola v svoj literarni poduk — mehkoben lirik Krasa, impresionističen krajinar in elegičen izpovedovalec predsmrtnih slutenj, tu in tam še tendenčen, vendar ne preveč izrazit, udaren ali oster socialen pesnik.

Obrat vstran od takšne Kosovelove podobe, ki je sčasoma postajala nezanimivo rutinska, je prinesla prva knjiga zbranega dela, ki jo je leta 1946 uredil Anton Ocvirk. Šele tu se je poleg impresionizma in simbolizma v smislu moderne pokazala druga, zanimivejša stran Kosovela, njegov skrajni ekspresionizem in z več teksti tudi njegov konstruktivizem. Za starejše poznavalce Kosovela je bila takšna premena pesnikove podobe presenetljiva, morda celo nedobrodošla, saj so ga bili navajeni gledati skozi očala starih pesniških norm; tisto, na kar smo navajeni, pa nam je ponavadi bolj všeč od še neznanega. Narobe je mlajšim prav ta izdaja Kosovela znova približala, saj jim je tak, kot so ga poznali iz šolske tradicije, moral biti zmeraj manj zanimiv. Spominjam se, da smo ob knjigi iz leta 1946 vsi tisti, ki nam še ni bilo dvajset let, sprejeli za svojega predvsem Kosovela ekspresionista, ob tem pa že čutili posebno zanimanje za njegove pesniške

konstrukcije, kolikor jih je bilo v knjigi objavljenih. Zdele so se nam obet nečesa, kar bi utegnilo postati še kdaj aktualno in na poseben način pesniško pomembno. Toda ta pričakovanja so bila še zelo nejasna, samo od daleč so bila v nekakšni zvezi s prerajanjem, ki je povojno literaturo skoz petdeseta in šestdeseta leta počasi pa zagotovo usmerjalo k modernejšim tokovom, dokler jih ni po letu 1965 dosegla v skrajni avantgardni obliki. Tik pred tem, leta 1964, je izšla prva knjiga Kosovelovega zbranega dela v novi izdaji, vendar brez konstrukcij, tako da ta izdaja ni bistveno posegla v razmerje do Kosovela. Zato pa so tem bolj v živo zarezali Integrali, ki jih je urednik Anton Ocvirk izdal leta 1967 tako, da so do kraja odprli ne samo Kosovelov ekspresionizem v najbolj skrajnih, zmeraj drznejših različicah, ampak predstavili sceloma tudi njegov pesniški konstruktivizem. Po čudnem naključju so izšli prav v času, ko so se razmahnila najnovejša prizadevanja komajda porojene literarne avantgarde. Toda to je bilo resda samo naključje, saj izid Integralov ni bil v nobeni neposredni zvezi s temi tokovi, pač pa kvečjemu zelo posredno, kolikor je pač splošni razvoj literarnega ozračja na Slovenskem pripomogel h končnemu razumevanju in prevrednotenju Kosovelove modernistične poezije. Šele zdaj je postalo do kraja jasno, da je Srečko Kosovel bolj kot kdorkoli drug začetnik slovenske literarne avantgarde v tistem smislu besede, ki velja nasploh za literaturo našega stoletja. To pa zato, ker je v času slovenskega ekspresionizma — smeri, ki je bila pri Slovencih precej mila, poleg tega pa z eno nogo še zmeraj v dekadenci, simbolizmu in impresionizmu — segel ne le do njegovih najbolj pomembnih skrajnosti, ampak ob ekspresionizmu in v smeri konstruktivizma razvil že novo zamisel poezije, ki je terjala ne samo nove oblike, ampak že kar drugačno rabo jezika, da bi si odprla nove možnosti zvez z realnostjo, pa tudi za potrditev svojega lastnega, avtonomnega pesniškega sveta. Mrtvi Kosovel je nenadoma oživel, od vseh preteklih je postal najbolj živi sodobnik novih teženj v moderni slovenski poeziji.

Tu pa se začne že tudi vprašanje o aktualni spornosti ali sporni aktualnosti Kosovela za naš čas. Z odkritjem njegovega skrajnega ekspresionizma in zlasti konstruktivističnih pesmi, pri katerih je opaziti nemara še delež dadaizma, nadrealizma in drugih modernih smeri, se je zrušil šolski mit o pesniku, ki da je snoval po zmeraj enakih, preskušanih, mnogim zaporednim rodovom in celemu narodu priljubljenih zakonih pesniške lepote; ta je zmeraj ista in enako veljavna, ker je pač tudi doživljanje poezije in sveta zmeraj isto, za vse čase in kraje enako. Pokazalo se je, da ima literatura tudi na Slovenskem še drugačne možnosti; in da je sredi sveta, ki se spreminja in ga je po znani Marxovi misli potrebno celo načrtno spreminjati, popolnoma neogibno, da to na svoj poseben način počne tudi poezija, kot je terjal že Arthur Rimbaud — da spreminja sebe, zavest, h kateri je naravnana, s tem pa tudi svet samega bralca. Komur takšna vloga poezije ni všeč ali je celo ne razume, bo seveda žaloval za nekdanjim Kosovelom, čustvenim lirikom po zgledu moderne. Toda naj nam bo za to podoba žal ali ne — priznati je treba, da je za zmeraj zbledela, saj iz sodobne slovenske literarne zavesti nikakor ni več mogoče izbrisati deleža, ki ga je v svojem času neopaženo in nepriznано pripravljala za njen prihodnji razvoj prav Kosovel, modernist in avantgardist. Kako ne bi od tod razumeli nostalgije, ki jo spričo oživiljenega Kosovela kažejo ljubitelji nekdanjega, bolj tradicionalnega, že nič več vznemirljivega in torej spodobno mrtvega pesnika?

V svoji nevolji gredo tako daleč, da se jim zdi izdaja Integralov nekakšna zgodovinska pomota, Kosovelove modernistične pesmi pa ne preveč dognan poskus, ki ga je bolje sramežljivo prikriti, kot da gre za nekakšen mladosten greh in zablodo. Toda če se že dá takšno nevoljo opravičiti z različnimi okusi, je pa manj naravno, da jo poskušajo na literarnozgodovinski ravni uveljaviti z namigi, da je izdaja Kosovelovih modernističnih pesmi ne samo nepotrebna, ampak tudi filološko nezanesljiva in torej tudi s te strani dvomljiva. Vendar je zoper takšne očitke, ki so v primerjavi z bistvom Kosovelovega pomena za današnji čas seveda manj pomembni, prav tako potrebno reči, da je Kosovelova pesniška zapuščina živa ne samo za sodobno literaturo, ampak da ostaja tudi v sodobni literarni vedi živ in odprt problem, saj je prav prek povojnih izdaj v ureditvi Antona Ocvirka šele začela prihajati na dan v svoji prvotni pristnosti, pri čemer je bilo iz slabo preglednih rokopisov šele polagoma mogoče obnoviti podobo, ki bi bila ne le filološko prava, ampak tudi jezikovno in estetsko ustrezna pesnikovi nameri; zapletenost redigiranja postane očitna zlasti ob dejstvu, da se navedena filološka kritika sproti in sama zapleta v pomote, ko se sklicuje na nezanesljive vire, zlasti v obliki fotografskih posnetkov, iz katerih se ne dá razbrati vseh Kosovelovih tekstnih popravkov. In tako bosta šele druga in tretja knjiga Kosovelovega zbranega dela, ki se obetata za jubilejno leto in sta kot zaključek urednikovega večdesetletnega ukvarjanja s Kosovelom, prinesli tudi s te strani ustrezno osvetlitev.

Toda to je stran, ki je zanimiva bolj za literarno vedo kot pa za širši svet sodobne slovenske literature. V luči njenega današnjega stanja je zares pomembno predvsem tisto, kar ji lahko živi Kosovel pomeni po zaslugi uredniškega dela, ki ga je nehote napravilo za zares živega, še zmeraj aktualnega sodobnika literarne sedanjosti. Ta aktualnost ima še posebno stran, ki iz sedanjega časa kaže naprej, v prihodnost slovenske poezije in literature. Iz besedil Kosovelovega modernizma vemo, da ni spreminjal pesništva in zavesti o njem samo z drznimi posegi v formo, slog in pesniški jezik kot tak, ampak prek tega tudi v njegovo pomensko stran, s tem pa v svet onstran poezije; kar se dá na kratko povedati s trditvijo, da je bil Kosovelov avantgardizem na strani angažiranega, socialno in moralno ostrega, ne vase zaprtega, ampak iz sebe naravnane modernizma. Za današnjo avantgardno poezijo na Slovenskem vemo, da je samo deloma angažirana v tem smislu, večidel pa taka, da prevladujejo v nji ironija, igra in estetstvo, če že ne kar svoje lastne igrive svobode prenasičeni esteticizem, ki se spreminja v čisto zasebnost. Toda ali ne preti tej literaturi od tod nevarnost, da se ji bodo izviri navdihaj kaj kmalu izsušili, tako da ji bo ostalo le še ponavljanje v smislu formalističnega epigonstva? Kosovel je s svojim modernizmom opomin in opozorilo na drugačne možnosti modernega v pesništvu. Poezija, ki hoče neprestano spreminjati sama sebe, bo zmogla kaj takega samo tako, da bo spreminjala tudi zavest o svetu; to pa spet ni mogoče, ne da bi poskušala spreminjati tudi svet sam. In tako je naravno, da svojega spreminjanja ne more uprizarjati samo na ravni jezika, ampak tudi prek sporočila o konkretnih okoliščinah zgodovinskega prostora in časa, v katerega je postavljena. Sporočila, o katerem vemo, da ni samo spretno estetstvo, ki si umiva roke nad svetom, ampak je odgovornost, udeležba in navzočnost, tveganje in poziv. Vse to je bil Kosovelov modernizem, naj je v svojih zunanjih

oblikah še tako odmaknjen današnjemu času. S tem, ko opozarja na to možnost moderne poezije, ostaja živ ne samo v sedanjem literarnem položaju, ampak kaže čezenj, k novim oblikam slovenske literature, kulture in tudi življenja.

Bogomil
Fatur

Poezija

O ZEMLJA zemlja
s sončnimi plameni
kakor z obstretom obsijana
zemlja
s črnimi semeni
do globin vsa posejana

zemlja
poljana življenja
in livada smrti
ampak kaljênje
novega rojstva
se v tebi nikoli ne jenja

zemlja
bivanju ni konca
tudi konec je avreola
nenehnega vzpona
od gnezda do zvezde
od zibelke do néba